

KRIZSÁN BÁLINT

krizsan.balint@gmail.com

doktorandusz (Szegei Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola)

Derült égből villámcsapás – A magyar konzervatívok és az olmützi alkotmány

A bolt from the blue – the Hungarian conservatives and the Olmütz
constitution

ABSTRACT

The Hungarian conservatives were struck by the promulgation of the Imperial Constitution of 4th March 1849 out of the blue. Although it ensured constitutionalism, individual political rights and the equality of nations, the highly centralised nature of the constitution's proclamation meant that Hungary's privileges within the empire were largely abolished and the country was reduced to the level of a province. The constitution was never introduced in Hungary, and its provisions were only intended to be put into effect after the revolution had been crushed as soon as possible. The state of siege, which had been planned as a temporary measure after the imperial victory over the War of Independence, was ended by the imperial patent of 31st December 1851, which abolished constitutionalism and introduced open imperial absolutism in the empire. However, by March 1849, the new imperial constitution appeared to be a very serious and lasting act. The aim of this paper is to examine how Hungarian conservatives interacted with the imperial side during the War of Independence, why the provisions of the new imperial constitution concerning Hungary took them by surprise, and how they received the Olmütz (Olomouc) constitution.

KEYWORDS

conservatism, war of independence, Hungary, imperial constitution

DOI 10.14232/belv.2023.3.3

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Krizsán Bálint (2023): Derült égből villámcsapás – A magyar konzervatívok és az olmtüzi alkotmány. vol. 35. no. 3. pp 32–44.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A magyar konzervatívokat derült égből villámcsapásként érte az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány kihirdetése. Az alkotmányt bejelentő pátens, habár biztosította az alkotmányosságot, az egyéni politikai jogokat és a nemzetek egyenjogúságát, erősen központosított jellegénél fogva Magyarország birodalmon belüli kiváltságait jórészt megszüntette, az országot pedig tartományi szintre süllyesztette – volna. Ugyanis az olmtüzi alkotmányt sohasem vezették be Magyarországon, annak rendelkezéseit majd csak a forradalom minél előbb remélt leverése után akarták életbe léptetni. A szabadságharc feletti császári győzelem után ideiglenesre tervezett ostromállapot habár csak 1854. május 1-én ért véget, az 1851. december 31-i uralkodói pátens felszámolva az alkotmányosságot nyílt uralkodói abszolútizmust vezetett be a birodalomban. Azonban 1849 márciusában az új birodalmi alkotmány nagyon is komoly és tartós aktusnak tűnt. E tanulmány célja megvizsgálni azt, a magyar konzervatívok milyen kapcsolatot ápoltak a szabadságharc alatt a császári oldallal, miért érthették őket meglepetésként az új birodalmi alaptörvény Magyarországgal kapcsolatos rendelkezései, és hogyan fogadták az olmtüzi alkotmányt.

A KONZERVATÍVOK A FORRADALOM UTÁN

A tanulmányban használt *konzervatív* kifejezés alatt a reformkori gyökerű magyar konzervatív tábor tagjai által alkotott csoportot értjük. Az 1846-ban alakult Konzervatív Párt gerincét egy magukat „újkonzervatívnak” vagy „reformkonzervatívnak” nevező fiatal generáció tagjai alkották, akik az 1848-as forradalom előtt mind Magyarország, mind Erdély vezető tisztségeit betöltötték, így szoros kapcsolatban álltak a bécsi birodalmi vezetéssel.¹ 1849-től kezdődően ezzel szemben a pejoratív „ókonzervatív” jelzőt aggatták rájuk, azonban ezt az elnevezést ők maguk elutasították. A párt elsővonalbeli vezetői közé sorolja a szakirodalom Apponyi György gróft², Barkóczy János gróft³, Dessewffy Emil gróft⁴, Jósika Samu bárót⁵, Szőgyény Lászlót⁶, Szécsen Antal gróft⁷,

¹ Dénes 2009. 182.; ANDICS 1981. 72.

² Apponyi György gróf (1808–1899): 1846-tól magyar udvari főkancellár.

³ Barkóczy János gróf (1808–1872): 1848 előtt császári és királyi kamarás.

⁴ Dessewffy Emil gróf (1814–1866): 1844 és 1847 között a Budapesti Híradó főszerkesztője.

⁵ Jósika Samu báró (1805–1860): 1846-tól erdélyi főkancellár.

⁶ Szőgyény László (1808–1893): 1846-tól magyar udvari alkancellár.

⁷ Szécsen Antal gróf (1819–1896): 1846-tól a Konzervatív Párt egyik vezéralakja.

Ürményi József⁸ vagy Zichy Ferenc grófot⁹. A radikális átalakulást elutasító párt az 1848. márciusi pesti forradalom után létjogosultságát elveszítve megszűnt, tagjai pedig politikai tekintetben légüres térbe kerültek.¹⁰ Nagy többségük visszavonult a magyarországi politikától, és vagy saját birtokaira vonult vissza, vagy Bécs felé vette az irányt, hogy minél közelebb legyen a birodalmi döntések központjához. Habár az áprilisi törvényeket túlzónak vélték, mivel azok törvényes keretek között születtek, elfogadták azokat.¹¹ 1848. október 3-a¹² után azonban teljes mértékben szembefordultak a forradalommal és a magyarországi végrehajtó hatalommal, és akár terveket is készítettek Magyarország fegyveres megszállására és a belpolitikai élet konszolidálására. A korábbi párt vezető személyiségei kapcsolatban álltak ugyan egymással, ám kiépült pártstruktúráról vagy egységes elvekről, így egységes konzervatív mozgalomról nem beszélhetünk – ám a volt Konzervatív Párt tagjai abban mindenképpen egyetértettek, hogy a magyarországi forradalmat és szabadságharcot el kell fojtani.

A császári csapatok 1848. decemberi támadásától kezdődően egészen 1849 nyaráig több beadvány is érkezett a bécsi kormányhoz, amely a Magyarországon követendő birodalmi politikára tett javaslatokat.¹³ Ugyanis az 1848 novemberében magalakult új birodalmi kormány Felix zu Schwarzenberg herceg miniszterelnök és Franz von Stadion gróf belügyminiszter vezetésével már 1848 decemberében tárgyalni kezdett olyan személyekkel, akik jól ismerték a magyarországi viszonyokat.¹⁴

A tervezetek egy része, így Mailáth János grófot¹⁵ vagy Karl Rosenfeld¹⁶ beadványa Magyarország etnikai alapú felosztása mellett foglalt állást. Karl Kübeck báró vezetésével egy bizottság is alakult, mely szintén Magyarország felosztását szorgalmazta, és ezt a koncepciót vallotta Franz Stadion gróf belügyminiszter is.¹⁷ Ellenkező véleményen volt azonban Alfred zu Windisch-Grätz herceg, aki – magyarországi földbirtokos lévén – a történelmi hagyományok fenntartásával képzelte el az ország jövőjét.¹⁸ Habár az 1848. december 27-i minisztertanácsi ülésen Alexander Bach igazságügyminiszter megjegyezte, hogy a kormány tárgyalópartnereinek álláspontja túlságosan hasonlít a március előtti állapotokhoz, amelyek adott körülmények között nem helyreállíthatók, 1849 januárjára Schwarzenberg álláspontja is megváltozott. A miniszterelnök a cseh, illetve német agitáció miatt attól tartva, hogy a nemzetiségek túlzottan megerősödhetnek és felbátorodhatnak a birodalmon belül, elvetette Magyarország etnikai alapú felosztásának tervét. A bécsi kormány így 1849. január 6-án elhatározta, hogy tárgyalásokat kezd a magyar konzervatívokkal Magyarország helyzetéről és jövőjéről.¹⁹

⁸ Ürményi József (1807–1880): Fejér megyei alispán, 1841 és 1846 között alnádor.

⁹ Zichy Ferenc gróf (1811–1900): 1847-ben, József főherceg halála után István főherceg nádorrá választásáig a Helytartótanács ideiglenes elnöke.

¹⁰ DÉNES 2008.

¹¹ Lásd: KÁROLYI 1936.; URBÁN 1986. 23.

¹² 1848. október 3-án V. Ferdinánd feloszlatta a magyar országgyűlést.

¹³ SASHEGYI 1981. 71–73.

¹⁴ SASHEGYI 1981. 66.

¹⁵ Mailáth János gróf (1786–1855): aulikus beállított író és publicista.

¹⁶ Karl Rosenfeld (1804–1869): udvari tanácsos.

¹⁷ SASHEGYI 1981. 68.

¹⁸ FRIEDJUNG 1908. 143.; HIDAS I. 1993. 245.

¹⁹ FRIEDJUNG 1908. 143.; HIDAS I. 1993. 245.

A BIRODALMI VEZETÉS ÉS A KONZERVATÍVOK KÖZÖTTI KAPCSOLATFELVÉTEL

A konzervatívok, elsősorban Dessewffy Emil már 1848 októberétől arra törekedtek, hogy befolyást szerezzenek a Magyarországgal kapcsolatos döntésekre. 1849 januárjában, amikor felmerült a konzervatívokkal való tárgyalás a birodalmi kormány részéről, Windisch-Grätz személyi javaslatokat is tett egy felállítandó bizottsághoz: Apponyi Györgyöt, Dessewffy Emilt, Járy Györgyöt²⁰, Jósika Samut, Franz Kulmer bárót²¹, Wirkner Lajost²² és Zichy Ferencet, azaz a jórészt a konzervatívok első vonalát ajánlotta tagoknak. Schwarzenberg Apponyit, Barkóczyt, Dessewffyt, Jósikát és Ürményt ajánlotta ugyanilyen célból. A kapcsolatfelvételre végül január közepén került sor, február 12-én pedig arról is döntés született, hogy felállítanak egy külön magyar bizottságot, és egy magyar miniszter kinevezése is szóba került. Ez a titkos februári magyar bizottság Schwarzenberg személyi javaslatait tükrözte, kiegészülve Szentiványi Vincével²³ és Wirkner Lajossal.²⁴

Ezzel párhuzamosan, a Magyarország elleni hadműveletek megindulásával egyidőben kezdetét vette egy új közigazgatási rendszer kialakítása a császári hadsereg által már elfoglalt területeken. A Windisch-Grätz vezette császári hadsereg nyomában a főhadparancsnok által kinevezett úgynevezett királyi biztosok voltak hivatottak a polgári igazgatást megszervezni.²⁵ A királyi biztosok nagy önállóságot kaptak a polgári ügyek intézésében, a katonai parancsnokot csak politikai kérdésekről kellett tájékoztatniuk. Utasítást még a bécsi minisztérium hivatalnokaitól sem, csak a hadsereg főparancsnokától fogadhattak el.²⁶ Feladataik közé tartozott többek között a helyi közigazgatási apparátusok megtisztítása a forradalomban kompromittált személyektől, a sajtó és a posta ellenőrzése, valamint a komoly nehézségekbe ütköző adóbehajtás.²⁷ A királyi biztosok közvetlenül a hadsereg főparancsnoka alá tartoztak, a törvényhatóságok rajtuk keresztül érintkeztek az Ideiglenes Polgári Közigazgatással.²⁸ Ugyanis a volt Helytartótanács mintájára sor került egy központi szerv, az úgynevezett Ideiglenes Polgári Közigazgatás felállítására Szőgyény László volt alkancellár vezetésével, aki 1849. január 20-án, a Windisch-Grätz-től kapott biztosítékok nyomán foglalta el hivatalát. E biztosítékok között Szőgyény visszaemlékezésének tanúbizonysága szerint a következők szerepeltek: tartsák tiszteletben az ország integritását, az ország alkotmányos intézményeit, illetve a magyar nemzetnek az országon belüli hegemoniáját.²⁹ A honvéd hadsereg előrenyomulása következtében azonban az ideiglenes közigazgatás áprilisban elhagyni kényszerült székhelyét, Budát, és Sopronba szorult vissza.

²⁰ Járy György (1804–1875): császári királyi udvari tanácsos.

²¹ Franz Kulmer báró (1806–1853): császári királyi kamarás, az utolsó rendi országgyűlés egyik konzervatív szónoka. A horvát ügyek előadója az osztrák minisztertanácsban.

²² Wirkner Lajos (1802–1882): udvari tanácsos, 1833-tól az udvari kancellária titkára.

²³ Szentiványi Vince (1811–1868): császári és királyi kamarás.

²⁴ SASHEGYI 1981. 68–70.

²⁵ BERZEVICZY 1922. 75–76.

²⁶ ANDICS 1981. 79.

²⁷ ANDICS 1981. 78.

²⁸ SASHEGYI 1965. 168.

²⁹ DEÁK 2011. 9; SZŐGYÉNY II. 4.

Onnantól kezdve a fennhatósága alá tartozó terület folyamatos zsugorodása következtében szerepe szimbolikussá vált, Szőgyény azonban június elejéig hivatalban maradt.³⁰

A Windisch-Grätz magyarországi főparancsnok nevével fémjelzett új közigazgatást a Konzervatív Párt egykori hívei pozitívan fogadták; szinte kivétel nélkül vállalták a számukra felkínált pozíciókat – a lakosság velük szembeni bizalmatlansága ellenére –, mivel Windisch-Grätz és a konzervatívok elvei nagy vonalakban megegyeztek: elítélték a forradalmat, a jövőre nézve az arisztokrácia gazdasági és politikai vezető szerepét helyezték kilátásba, és az 1848 előtti állami intézményeknek a körülményekhez mért, minél teljesebb visszaállítására törekedtek.³¹ A magyarországi közjogi formák egyelőre részben megmaradtak, ezt mutatja a biztosok elnevezésében a „királyi” jelző is.³² A konzervatívok és a főparancsnok is szemben állt tehát a bécsi kormányzat centralisztikus törekvéseivel.³³

Míndeközben az Apponyi elnökletével összeülő bizottság nem képezett hivatalos fórumot, csak tanácsadó jelleggel bírt. Feladata az volt, hogy újra gondolja Magyarország alkotmányát, és tegyen javaslatokat a magyarországi hadjárat sikeres befejezése utáni politikai-közigazgatási rendezés alapelveire. A bizottság javaslata végül az elfogadta a nemesi adózást és a földbirtokosok kárpótlásával történő jobbágyfelszabadítást, valamint az állampolgári jogegyenlőséget, de a közjogi viszonyokat illetően alapvetően az 1848 előtti politikai állapotokat szándékolta visszaállítani, a népképviselő elvének korlátozott érvényesítésével. A bizottság elaborátuma vagyoneklobzást tanácsolt a forradalom vezetőire nézve, míg a „jóérműeket” kártalanította volna. Bővítették volna az ideiglenes polgári közigazgatás hatáskörét, emellett óhajtották a bécsi birodalmi minisztérium mellett egy magyar osztály létrehozását. A megyéket átszervezték volna, szűkítve a megyei autonómiát, szétválasztva az igazságszolgáltatást és a közigazgatást, valamint megtisztítva a közigazgatási szerveket a forradalomban kompromittált elemektől. A legfontosabb megoldandó kérdésnek a földbirtokosok kártalanítását tartották mind politikai, mind jogi értelemben. Bevezették volna a közvetett adókat Magyarországon is, a földbirtokosok kíméletes adóztatásának előtérbe helyezését szorgalmazták – azaz valamilyen, pontosan körül nem határolt formában támogatták a közteherviselést is.³⁴ A testület azonban az alkotmányos képviselői rendszert tartalmazó, azt viszont a nyugalom helyreállításáig felfüggesztő olmtüzi alkotmány kihirdetése után súlytalanná vált.³⁵

AZ OLMÜTZI ALKOTMÁNY FOGADTATÁSA

Az 1849. március 4-i alkotmány nyilvánvalóvá tette, hogy nincs lehetőség az 1848 előtti közjogi intézmények helyreállítására. Az alkotmány Magyarországot – Horvátországhoz, Erdélyhez és a Szerb Vajdasághoz hasonló, de azoktól különálló – koronatartományként említette; és habár nem szüntette meg a magyar alkotmányt, leszögezte, hogy abból csak az maradhat meg, ami

³⁰ DEÁK 2011. 10.

³¹ SASHEGYI 1968.

³² SASHEGYI 1965. 163.

³³ SASHEGYI 1981. 88.

³⁴ ANDICS 1981. 103.

³⁵ ANDICS 1981. 70.

nem ellenkezik az oktrojált alkotmány elveivel. A tartományok számára csak nagyon korlátozott rendelkezési kört biztosított (pl. az olmützi alkotmány a tartománygyűlések hatáskörébe sorolta a belügyek, úgy mint iskola, egyházi, községi ügyek intézését, azonban a birodalmi jelentőségű ügyek a birodalmi gyűlés hatáskörébe kerültek) a végrehajtó hatalom pedig az uralkodót illette).³⁶ A magyar konzervatívok így válaszút elé kerültek: vagy továbbra is együttműködnek a császári kormányzattal, és feladják elveiket annak reményében, hogy az ország katonai meghódítása után lehetőség adódik az alkotmány módosítására, vagy pedig nem vállalják a további együttműködést a bécsi kormánnyal, és visszavonulnak. Erre a kérdésre a Konzervatív Párt egykori tagjai és hívei különböző válaszokat adtak. Voltak, akik továbbra is támogatásukról biztosították a bécsi kormányzatot, voltak, akik teljesen visszavonultak a politikától, míg megint mások ugyan nem szakították meg a kapcsolatot a birodalom vezetésével, de hangot adtak elégedetlenségüknek.

A konzervatív vezetők szűk csoportján kívül álló konzervatívoknak a március 4-i alkotmányról alkotott korabeli véleményét nem ismerjük, azonban voltak köztük olyanok, akik annak kiadása után is hivatalt vállaltak, avagy hivatalban maradtak. Említhetjük például Gróf Forgách Antal Heves megyei királyi biztost, akinek Ludwig von Wohlgemuth báró tábornok köszönte meg a császári csapatok érdekében kifejtett addigi szolgálatait, és reményét fejezte ki a további együttműködést illetően 1849. április 30-án.³⁷ Forgách tevékenységét majd Karl Geringer báró teljhatalmú császári biztos is dicsérettel illette ugyanazon év augusztusában. Dicsérő levelében a császári biztos örömet fejezte ki afelett, hogy – az ekkor már – trencsényi kerületi főbiztos tevékenységének következtében jelentősen javult az északi vármegyék hangulata.³⁸ Persze hogy valójában mit gondolt Forgách az alkotmányról, nem tudjuk, ő is remélhette, hogy átmeneti időszakra van csak szó, s az alkotmány nem szabta meg véglegesen az új politikai kereteket.

A nyíltan konzervatív, Bécs által szubvencionált, ez időben Pozsonyban megjelenő lap, a *Figyelmező* – vélhetően éppen azért, mert kormányzati támogatásban részesült – nem emelt kifogást az olmützi alkotmány ellen.³⁹ Dicsérte az alkotmány egyéni szabadságjogokat, a nemzetiségek egyenjogúságát és „anyagi jólétet” biztosító rendelkezéseit, és örömmel fogadta a „dicsőséges király” által adott ajándékot.⁴⁰ Hangsúlyozta, hogy az ország alkotmányos intézményei megmaradhatnak – amennyiben nem ellenkeznek a birodalmi alkotmánnyal. Tehát elsősorban az alkotmány pozitív oldalaira világított rá, és ezeket kiemelve igyekezett meggyőzni olvasóközönségét az alapokmány hasznáról. Ugyanakkor a vezércikkekhez a szerkesztő, Vida Károly⁴¹ lábjegyzet formájában több alkalommal is kommentárt fűzött, amelyekben nem értett egyet a magyar alkotmány felszámolásával és a központosítási törekvésekkel sem.⁴²

A konzervatívok első vonalához tartozók egyöntetűen elutasították és károsnak vélték a birodalomra és benne Magyarországra erőszakolt alkotmányt. Ez az állásfoglalás tetten érhető

³⁶ *Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek*. 1849. 47-65.

³⁷ MNL OL P 1888 Missilis 8. tétel/59 Wohlgemuth levele Forgách Antalnak, 1849. április 30. Forgách Antal gróf (1819-1885): császári és királyi kamarás, Nógrád megyei alispán.

³⁸ MNL OL P 1888 Missilis 8. tétel/12 Geringer levele Forgách Antalhoz, 1849. augusztus 10.

³⁹ ANGYAL 1925. 6.

⁴⁰ *Figyelmező* 1849. március 11. Austria. Vezércikk.

⁴¹ Vida Károly (1819–1862): 1845-től a Budapesti Híradó munkatársa, 1848-tól a *Figyelmező* szerkesztője.

⁴² *Figyelmező* 1849. március 20. Austriai birodalmi alkotmány. Aláírás: Falk Miksa által használt szignó.

mind a februári titkos magyar bizottság munkálatait összefoglaló, Apponyi által készített márciusi dokumentumban⁴³, mind Jósika és Szógyény 1849. tavaszi naplóbejegyzéseiben. Az előbbi Steier Lajos⁴⁴, míg az utóbbiakat Wertheimer Ede⁴⁵ és Szógyény fiai⁴⁶ publikálták.

Apponyi először egy Szógyénynek címzett levelében kifejtette ki az alkotmányról alkotott véleményét.⁴⁷ A jelentőségét vesztett februári bizottság elnöke ebben a levélben a birodalmi alkotmány váratlanságáról, „villámcsapásszerű” hatásáról írt. Habár az örökös tartományok számára indokoltnak vélte egy alkotmány kiadását, Magyarország részekre osztását óriási hibának tartotta. A lépést egyenesen „törvénysértésnek” nevezte, mely nemcsak újabb lökést adhat a magyarországi forradalmi mozgalomnak, hanem a „jóérzésűeket” is elidegenítheti. Ezen kívül Apponyi azt is kifogásolta, hogy a birodalmi döntés a konzervatívok háta mögött, véleményük kikérése nélkül született meg, ráadásul az egy olyan döntés, amelyet ők, a konzervatívok sohasem támogattak volna.

Ugyanígy vélekedett az oktrojált alkotmányról Jósika Samu is, aki szintén tagja volt a bizottságnak, és testközelből követhette a bécsi és olműtzi események menetét. Ennek ellenére a birodalmi döntésekbe nem volt beleszólása, elmondása szerint a konzervatívokat 1849 márciusában nem kezelték bizalmi embereként, sőt a többi párt lenézte őket Olműtzenben.⁴⁸ Naplóbejegyzéseiben úgy nyilatkozott az új alkotmányról, mint amely Magyarország számára „egy új forradalom kiindulópontját” jelentheti.⁴⁹ Elsősorban az alkotmány kiadásának idejét és a megalkotás módját kifogásolta, azaz hogy az oktrojált módon született – vélhetően szintén a magyar országgyűlés mellőzését sérelmezte –, és értelemszerűen nem tartotta azt időszerűnek sem Magyarország szempontjából; ugyanakkor remélte, az örökös tartományokban a forradalmat ezzel végérvényesen lezárták. Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a bizottság munkálatait összefoglaló emlékirat is.

APPONYI MEMORANDUMA

A Wertheimer által közzé tett, Apponyi által fogalmazott memorandum bevezetőjében nemcsak az olműtzi alkotmányról, hanem magáról a forradalmi helyzetben lévő Magyarországról is szó esik. A beadvány részletesen megemlékezik a magyarországi forradalom konzervatívok által vélt okairól, a „forradalmi rémkormány” által okozott pusztításról, a császári csapatok győzelme – amihez a konzervatívok szerint kétség sem férhetett – utáni teendőkről, a magyarországi nemzetiségi mozgalmakról, illetve Magyarország történelmi alkotmányának nélkülözhetetlenségéről.

⁴³ MNL OL D 284 Tárcanélküli magyar miniszter. G doboz III. Emlékiratok (Apponyi György: Die Lage Ungarns); MNL OL P 90 Acta publica 5. tétel Dessewffy Emil politikai iratai, a altétel Altalános jellegű iratok, fogalmazványok. Habár a memorandum alatt Apponyi neve olvasható, a levéltári iratok rávilágítanak arra, hogy az emlékirat tisztázata Dessewffy Emil javításait is tartalmazza. Ez mutatja, hogy a konzervatívok elsővonalbeli tagjai szorosan együttműködtek egymással.

⁴⁴ STEIER 1937. 314–326.

⁴⁵ WERTHEIMER 1909. 190–205.

⁴⁶ SZÓGYÉNY II. 197–202.

⁴⁷ Apponyi György grófnak Szógyényhez intézett levele az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány tárgyában. In: SZÓGYÉN-MARICH II. 197–199. Keltezés nélküli levél.

⁴⁸ WERTHEIMER 1909. 198–199.

⁴⁹ WERTHEIMER 1909. 197–198.

A forradalom okait több tényező együttes hatásában véli felfedezni a dokumentum. Bírálatban részesíti a „külföldi liberalizmust”, mely mintegy a magyarországi és európai mozgalmak kiindulópontját adta. Ennek ellenére a súlypontot nem külföldi tényezőkre, hanem az 1848-ban regnáló birodalmi kormányzat, az „osztrák kormány” határozatlanságára és gyengeségére helyezi – hiszen hosszú évek és politikai visszaélések vezettek a forradalmi megmozdulásokhoz, fogalmaz az irat. Ez következtelen birodalmi politikai irányvonalhoz, az pedig a birodalmi vezetés és az uralkodó iránti bizalmatlanság jelentős növekedéséhez vezetett. Ezt kihasználva a „nemesség” – a munka nem használ bármiféle értelmező vagy szűkítő jelzőt a „nemesség” előtt – a „haza és a protestantizmus zászlaja alatt” összefogott, és függetlenségi, valamint a magyarság felsőbbtségét célzó agitációba kezdett, amivel szemben a kormányzat nem lépett fel kellő eréllyel. A konzervatívok felelősségét is megemlíti e tekintetben az irat, ugyanis a „jóérműek” is közömbösek maradtak a kérdést illetően, de alacsony számuk nem is tette számukra lehetővé a határozottabb fellépést.

A forradalom okaként említi az összefoglaló az alacsonyabb társadalmi állású tömegek tudatlanságát, műveletlenségét is, melynek köszönhetően a Kossuth-pártiakkal azonosított, „eredetileg kis frakció” nagy társadalmi bázisra tett szert, és agitációjuk megtévesztette a lakosság döntő részét. S itt is kifejtik azt a konzervatív álláspontot, amely a későbbiekben, a szabadságharc vereségét követően is meghatározó lesz a megtorlást illetően: határozottan vallják, hogy csak a forradalom főbűnöseit, annak vezetőit kell megbüntetni, a lakosság szélesebb tömegei ugyanis szándékos megtévesztés áldozataivá váltak, nem állt szándékukban a monarchikus elv és a törvények ellen cselekedni.

A forradalmat véleménye szerint kevesen akarták és sejtették: ennek ellenére a helyzet gyorsan eszkalálódott, amiben a birodalmi vezetésnek ismételt komoly szerepe volt Apponyi szerint. A dokumentum ugyanis az áprilisi törvények szentesítését a kormányzat ingadozó politikájának számlájára írja, amely tovább mélyítette a válságos helyzetet – ezzel szemben a konzervatívok aktívan részt vettek az áprilisi törvények bécsi előkészítő tárgyalásaiban. A törvények törvényességét nem kérdőjelezi meg a bizottság összefoglalója, azonban úgy vélik, azok legalizálták a forradalmi párt szeparatisttikus törekvéseit, és ami legalább annyira lényeges: ezek „a trónról túl könnyen megadott engedmények” tovább rombolták a királyi tekintélyt az országban.

Az áprilisi törvények vívmányaival szemben is fogalmaz meg kritikát Apponyi beadványa: eszerint a jobbágyfelszabadítás csökkentette az ország termelő erejét, hitelhiányt idézett elő, míg a magyar pénzügyminisztérium nyomán bevezetett „törvénytelen pénz”, a Kossuth bankó is rontott az ország és a lakosság gazdasági állapotán; a helyzet, teszi hozzá a dokumentum, ott különösen rossz, „ahol a protestantizmus dominál”. Az egyházi-vallási szál is megjelenik tehát a munkában, a protestantizmust a felkelőkkel, a szeparatizmussal, míg a rend őreit, a legitim erőket kimondatlanul is a katolicizmussal azonosítja Apponyi szövege. Azonban a katolikus egyház egyes vezetőit is negatívan értékeli, mivel azok egy része szerinte „szomorú bizonyítékát adta elzüllöttségének”, merthogy gyávaságból, rosszindulatból vagy pusztán rövidlátásából támogatásáról biztosította a forradalmi kormányt.

A lázadás bázisát a magyarokban véli felfedezni a dokumentum, akiknek „felsőbbbségi” törekvése felszította a nem magyar nemzetiségek magyarellenességét. Tehát a reformkori magyar nemzetiségi politikát is a forradalmat követő polgárháború egyik okának nevezi. Ennek ellenére

a nem magyar nemzetiségi mozgalmak követelései mögött nemcsak ezt, hanem külföldi agitációt is lát, a követeléseiket magukat pedig szükségtelennek és a nemzetiségek érdekeit meghaladónak tartja. A nemzetiségek közül a horvátok kivételes helyzetét elfogadja, azonban a többi, a magyarországi államkeretből való elszakadást is kilátásba helyező nemzetiségi mozgalmat elítéli. Apponyi ugyanis úgy véli, követelések „teljes felfordulás nélkül nem hajthatók végre”, ami alatt Magyarország, hosszabb távon pedig a Monarchia területének feldarabolását érti. Ugyanakkor a lakosság nagy része a memorandum írója szerint ragaszkodik az ország nyolcszáz éves alkotmányához, intézményeihez és hagyományaihoz. Azt elismeri, hogy szükség van néhány változtatásra, de azok nem érinthetik a Monarchia egységét – a birodalom egysége egyébként a legfontosabb eleme, mintegy kiindulópontja a memorandum és általában véve a konzervatívok korabeli álláspontjának.

A memorandum ugyanakkor kitér a szabadságharc utáni magyarországi teendőkre is: a fő cél Magyarország „megbékítése” kell, hogy legyen. A forradalom főbűnöseit meg kell büntetni, az országot hosszabb időre katonai kormányzat alá helyezni és helyreállítani a királyi hatalom tekintélyét, továbbá Magyarországot mind politikai, mint gazdasági értelemben a legszorosabban vissza kell csatolni a birodalomhoz.

Az 1849. március 4-i olmützi alkotmány kibocsátását egyértelműen hibás lépésnek minősítette Apponyi és a februári titkos magyar bizottság: „...az alkotmány alapvető rendelkezéseinek bármilyen radikális megváltoztatása Magyarország autonóm törvényhozásának hozzájárulása nélkül mindig erőszaktételnek fog minősülni” – vélték. Azaz elsősorban a magyar országgyűlés figyelmen kívül hagyását nehezményezték, ebből adódóan korainak gondolták, még ha Bécsből nézve nélkülözhetetlennek látszott is, a birodalom és Magyarország viszonyának rendezését. Magyarország szempontjából „soha nem lehetett volna megtenni” ezt, azaz egy ilyen alkotmányt kiadni, hiszen, hangsúlyozzák, a magyar alkotmány éppen a monarchikus elvet védte; annak felfüggesztése így épp az elsődleges célt, a királyi tekintély helyreállítását és Magyarország pacifikálását nem segítheti elő. Az olmützi alkotmány Magyarország területét tartományokra osztó paragrafusait a már említett okok miatt elutasították: az új tartományok keletkezéséhez fog vezetni, felszámolja a legszorosabb kapcsolatot a tartományok között, nevezetesen a közös múltból fakadó jelenlegi viszonyok, illetve a dinasztia közösségét. Ez pedig hosszabb távon a birodalom széteséséhez fog vezetni. Egy ország megbékítését amúgy sem lehet hódításra alapozni – vélik; az ország történelmi intézményeit pedig éppolyan veszélyes felszámolni. Külön kitér a memorandum a létrehozandó Szerb Vajdaság és Temesi Bánságra. Az emlékirat szerint ennek kilátásba helyezése nem veszi figyelembe a nemzeti egyenjogúsítás elvét, az olmützi alkotmány egyik alaptételét, hiszen a szerbek nem képeznek többséget az említett területen, így hiba kizárólag a szerb nemzetiség érdekeit szem előtt tartva létrehozni egy új koronatarományt.

A dokumentum tehát Magyarország történelmi hagyományainak a megsértését látta az új birodalmi alkotmányban, valamint újabb gátját az ország megnyugtatásának.

AZ ALKOTMÁNYT MAGYARÁZÓ KIÁLTVÁNY

A birodalmi vezetés Apponyt felkérte egy a birodalmi alkotmány mellé szánt magyarózó szöveg elkészítésére, melynek az lett volna a célja, hogy szimpátiát ébresszen a lakosság körében

az iránt. Fenntartásai ellenére Apponyi ezt elkészítette, azonban a hadi események miatt közzétételére már nem kerülhetett sor.⁵⁰ A megnyugtató nyilatkozatnak szánt dokumentum⁵¹ – műfajából adódva értelemszerűen – nem tartalmazta a magyar konzervatívok fenntartásait a birodalmi alkotmányt illetően, egyedül annak pozitív oldalait igyekezett feltüntetni. Úgy tűnik, a konzervatívoknak ekkor még fontosabb volt a birodalmi vezetés közelében maradni, mint hogy valós állásfoglalásukat közzétegyék, ezzel azt kockáztatva, hogy teljesen kiszoruljanak a bécsi elit köreiből. A még folyó szabadságharc közepette nem is szólalhattak volna meg a nyilvánosság előtt, amennyiben nem akarták erősíteni a magyar kormányzat pozícióit. Egymás közötti levelezésükből az derül ki, hogy elsősorban Magyarország érdekeit tartották szem előtt, amelyet úgy vélték a leginkább képviselhetni, ha hallgatólagosan beleegyeznek az elveikkel egyébként elmenthető álló politikai lépésekbe. Természetesen azt is gondolhatták, hogy a szabadságharc lezárása után a bécsi kormányzat Magyarországon úgyis rájuk szorul, s majd lehetőségük adódhat az országot érintő kérdésekbe beleszólni. Ezt az álláspontot erősíthette, hogy a konzervatívokkal jó kapcsolatot ápoló és a birodalmi piedesztálon előkelő helyet elfoglaló Windisch-Grätz sem rokonszenvezett a március 4-i alkotmánnyal.

A magyarító nyilatkozat tehát igyekszik az oktrojált alkotmány Magyarországot is érintő pozitív rendelkezéseit kiemelni: a jobbagyfelszabadítás és a törvény előtti egyenlőség megerősítését, a földbirtokosok kártalanításának elvét, a szabad hivatalviselést, a közteherviselést, a sajtó- és vallásszabadság biztosítását, valamint a községi autonómia ígérését. Emellett megemlíti az országhatárok és nemzeti egyenjogúsítás biztosítását, hangsúlyozza, hogy Magyarország „lényeges ősi intézetei”, amelyek „még teljes életerővel bírnak”, fennmaradnak olyan mértékben, amilyen mértékben ezt a birodalmi egység elve lehetővé teszi. Megvetően szól a szöveg a „forradalmi párt ábrándos tervezetei” és a „lázítók csábító bilincsei” által káoszba torkollott háborúról. Az alkotmánnyal kapcsolatosan nem utal az erőszakolt vagy oktrojált jelzőre, azt mint az uralkodó „ajándékát”, „nagylelkű és világgraszoló intézkedését” említi.

KITEKINTÉS: A BIRODALMI VEZETÉS ÉS A KONZERVATÍVOK A SZABADSÁGHARC HÁTRALÉVŐ RÉSZÉBEN

Habár a március 4-i birodalmi alkotmányt a konzervatívok elutasították, nem szakítottak meg minden kapcsolatot a birodalmi kormánnyal, és továbbra is javaslataikkal fordultak el a birodalmi vezetés tagjai felé. A konzervatívok elveivel és elképzeléseivel ellentétes birodalmi politika ellenére egy Dessewffy Emil által szerkesztett emlékirat következtében még 1849 májusában is felcsillanhatott a konzervatívok számára a remény, hogy szerephez jutnak majd a szabadságharc utáni rendezés során. Dessewffy ugyanis 1849. május 24-én Bachnak címzett memorandumában a magyar konzervatívok informális bevonását szorgalmazta a Magyarországgal kapcsolatos döntések meghozatalába, valamint javaslatokat tett a hadműveletek alatt és az azt követően alkalmazandó magyarországi intézkedésekre. Így javasolta, hogy Szécsen Antalt,

⁵⁰ SZÖGYÉNY-MARICH 1917. II. 13.

⁵¹ Bécsből küldött megnyugtató nyilatkozat, mellyel az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány Magyarországon kihirdetendő lett volna. In: Szögyény II. 199–202.

Szentiványi Vincét és Babarczy Antalt⁵² nevezzék ki a magyarországi főparancsnoki poszton Windisch-Grätzet követő Ludwig von Welden báró táborszernagy mellé mint polgári ügyekben felelős tanácsadókat. Emellett tanácsokat adott a magyarországi zavargások mielőbbi elfojtására: úgymint egy propaganda célú sajtótermék kiadására vagy éppen a lázadás résztvevőinek kategóriák szerinti megbüntetésére.⁵³

Dessewffy beadványa felkeltette Bach, akkor már ideiglenes belügyminiszter érdeklődését, ezt mutatja az, hogy elfogadta Dessewffy felkínált szolgálatait. Biztosította őt, hogy meg van győződve a dinasztia iránti hű ragaszkodásáról és a birodalmi egységet támogató álláspontjáról. Továbbá helyiségeket bocsátott rendelkezésére, valamint további munkatársak bevonásának lehetőségét is fenntartotta.⁵⁴ Nem tudjuk, Bach pontosan mit is tervezett, s Dessewffynek mi lett volna a feladata. Ez azért sem egyértelmű, mert ezzel szinte párhuzamosan, a május 26-i minisztertanácsi ülésen Bach leszögezte, a Függetlenségi Nyilatkozat kiadásával Magyarország eljárszotta politikai jogait, s kijelentette, hogy az ókonzervatívok⁵⁵ nem tudnak hasznos támogatást nyújtani a kormányzat számára. Bach véleménye szerint ennek a pártnak nem volt bátorsága, energiája, és nem volt elkötelezett a „jó ügy” iránt; ennek ellenére fontosnak tartotta, hogy a belügyminisztériumon belül hozzanak létre egy magyar osztályt.⁵⁶ Feltehetőleg ennek előkészítését, illetve szervezését kívánta Dessewffyre bízni, noha az osztály felállítására végül nem került sor.

Emellett az 1849 nyarán megszervezendő kerületi főbiztoságok élére is egytől egyig, döntően másodvonalbeli konzervatívokat neveztek ki – azonban közülük már nem fogadta el mindenki a felajánlott hivatalt; 1849 nyarától–őszétől a konzervatívok közül egyre többen mondtak le tisztségükről, vagy utasították vissza a hivatalvállalást.

ÖSSZEZÉS

A bemutatott adatok alapján nem véletlen, hogy a konzervatívokat váratlanul érte az olmtüzi alkotmány kiadása és annak tartalma. 1849 elején jogosan gondolhatták, hogy célt érnek, és a birodalmi vezetés a szabadságharc leverését követően rájuk támaszkodva fogja helyreállítani a békét és a rendet Magyarországon. Ennek ellenére a tábor elsővonalbeli tagjait teljesen háttérbe szorította a birodalmi alkotmány kibocsátása. Az olmtüzi alkotmány nemcsak azért nem tetszett a magyar konzervatívoknak, mert a beolvasztást és a központosítást helyezte a birodalmi politika célkeresztjébe, hanem azért sem, mert túlságosan liberálisnak tartották azt: az alkotmány kimondta a nemzetiségek egyenjogúságát, a sajtószabadságot, a jogegyenlőséget, illetve bevezette a népképviselő elvét; szétválasztotta a közigazgatást és az igazságszolgáltatást, bevezette az esküdtzéki rendszert. Habár még ezután is adódott lehetőségük a tűz közelébe kerülni, az identitásválságba került és korántsem egységes csoport előtt dilemmaként merült fel az uralkodó és a nemzeti érdekek közötti választás; ez a választási kényszer pedig az 1850-es évek elején is végigkísérte tevékenységüket.

⁵² Babarczy Antal (1813–1881): helytartótanácsi tanácsos, 1847-ben Csongrád megye követe az országgyűlésen.

⁵³ ANDICS III. 452. sz. irat

⁵⁴ MNL OL P 90 Dessewffy-hagyaték, 5. tétel, e altétel, 3. altétel. Bach levele Dessewffynek 1849. május 26.

⁵⁵ Ez az első nyoma, hogy a magyar konzervatívokat az „ókonzervatív” jelzővel illették Bécsben.

⁵⁶ MRP II/1. 1849. május 26./II.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDICS ERZSÉBET (1965): *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–1849-ben*. III. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ANDICS ERZSÉBET (1981): *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–1849-ben*. I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ANGYAL DÁVID (1925): *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése*. Budapest, Pesti Lloyd Társulat.
- BERZEVICZY ALBERT (1922): *Az abszolutizmus kora Magyarországon: 1849–1865*. I. kötet. Budapest, Franklin Társulat.
- DEÁK ÁGNES (2011): „*Az alattomos ellenforradalmi ellenállás szürke eminenciása*”? Szőgyény László 1848 őszén. *Acta Historica*, 133. évf. 12–13.
- DÉNES IVÁN ZOLTÁN (2008): *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*. Budapest, Argumentum Kiadó.
- DÉNES IVÁN ZOLTÁN (2009): *Conservative Ideology in the Making*. Budapest, CEU Press.
- FRIEDJUNG, HEINRICH (1908): *Österreich von 1848 bis 1860*. Stuttgart und Berlin, J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger.
- KÁROLYI ÁRPÁD (1936): *Az 1848-diki törvénycikkek az udvar előtt*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- SASHEGYI OSZKÁR (1965): *Az abszolutizmuskori levéltár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SASHEGYI OSZKÁR (1981): A neoabszolutizmus rendszere 1849–1867. In Pölöskei Ferenc – Sashegyi Oszkár (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Budapest, Tankönyvkiadó. 81–139.
- STEIER LAJOS (1937): I. A magyar konzervatív párt Magyarország átszervezésére vonatkozó memorandumának bevezető fejezete. In Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben II. Okmánytár*. 314–326. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- SZŐGYÉNY-MARICH LÁSZLÓ (1918): *Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1849–1859*. II. kötet. Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny.
- URBÁN ALADÁR (1986): *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- WERTHEIMER EDE (1909): *Ungedruchte Tagebuchblätter des Hofkanzlers Baron Samuel Jósika*. In: *Österreichische Rundschau* XIX. kötet 3. füzet. 190–205.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P szekció, Magánlevéltárak, 1888 Missiles.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P szekció, Magánlevéltárak, 90 Acta publica, 5. tétel Dessewffy Emil politikai iratai, d altétel Dessewffy Emil levelei.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára OL D szekció, Abszolutizmuskori levéltár, 284 Tárca nélküli magyar miniszter, G doboz III. Emlékiratok (Apponyi György: Die Lage Ungarns).

Nyomtatott források

Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek I-II. füzet, Buda, 1849.

Die Ministerratsprotokolle Österreichs und der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1848-1918. Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848-1852. II/2. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Hozzáférés: 2023.03.08. 10:50.

Figyelmező: 1849. március 11. 43. sz.; 1849. március 20. 50. sz.